

INVESTIGAȚII EMPIRICE VIZÂND PARTICULARITĂȚILE SPECIFICE ALE COMUNICĂRII ÎN CADRUL GRUPULUI DE DEȚINUȚI

CZU: 316.6-058.57

Nicoleta CĂNȚER, *lector universitar,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți*

Abstract: *In this article are presented the results of a study promoted within the penitentiary institution. The purpose of the research was to identify the specifics of communication within the group of detainees and the impact on their personality. The following research methods have been applied: observation, questioning, focus group, in-depth interview. This allowed us to identify the defining parameters of prison communication.*

Deoarece dezvoltarea rețelelor de comunicare în cadrul grupului de deținuți decurge permanent și dinamic dar în forme destul de deghizate și camuflate de văzul colaboratorilor instituțiilor penitenciare trebuie identificate metode specifice de investigație și obținere a datelor. În același timp, trebuie selectate acele metode care vor putea evidenția date relevante care vor putea fi interpretate și ulterior aplicate în cadrul lucrului cu deținuții. În scopul cunoașterii specificului comunicării în cadrul grupului de deținuți, am selectat următoarele metode:

1. Analiza dosarelor personale ale deținuților.

2. Chestionarea deținuților, focus grup cu colaboratorii instituției penitenciare, interviu în profunzime cu psihologul din cadrul instituției penitenciare. În vederea realizării scopului, am elaborat un chestionar pentru deținuți, un ghid pentru promovarea focus grupului cu colaboratorii și un ghid de interviu pentru a fi promovat cu psihologul din cadrul penitenciarului. Chestionarul pentru deținuți include 20 itemi cu referință la: atitudinea deținuților față de comunicarea carcerală; gradul de integrare a deținuților în comunicarea carcerală; impactul comunicării carcerale; modul de percepere a comunicării de către deținuți; identificarea persoanelor de referință în cadrul comunicării carcerale. Chestionarul a inclus mai multe tipuri de întrebări: deschise, închise și cu mai multe variante de răspuns, de asemenea, am inclus și întrebări de control pentru a asigura veridicitatea datelor. Chestionarul a fost tradus și aplicat în 2 limbi română și rusă, acest lucru a fost determinat de specificul eșantionului.

3. Observarea În acest context am apelat la *metoda sociografică de diagnosticare a formelor de comunicare neformală și a relațiilor interpersonale în cadrul grupului de deținuți*. Această metodă prevede o serie de proceduri metodologice de implementare:

a) **Observarea directă și intensivă a unui grup de deținuți:** În prima etapă a observării comunicarea în cadrul grupului de deținuți va fi realizată coerent și sistematic iar apoi la a doua etapă selectiv și episodic.

b) **Fixarea și reprezentarea unităților observării:** Se are în vedere fixarea tuturor contactelor, frecvenței acestora, durata și densitatea. Un alt indicator calitativ este înregistrarea limbajului real utilizat. Pentru acesta am elaborat două instrumente speciale numite matrice sociografică și comunicograma.

c) **Elaborarea structurii și a configurației rețelei de comunicare neformală în cadrul grupului de deținuți:** Pentru aceasta am utilizat tehnica grafică, și sociograma și comunicograma.

d) Identificarea legăturilor comunicaționale după densitatea acestora, modul de exprimare și încărcătura emoțională pe care o poartă acestea în cadrul grupului de deținuți.

În general, procesul de diagnosticare a specificului comunicării neformale a deținuților include patru etape:

I. În etapa pregătitoare se atrage atenție deosebită la construirea matriței sociografice. În aceasta matriță fiecare deținut care va fi supus observării se regăsește atât în rândul orizontal, cât și în cel vertical. Completarea matriței începe cu înscrierea codificată a deținuților din cadrul grupului care va fi observat. Codul poate fi atribuit în baza numărului de ordin conform listelor aranjate în ordine alfabetică sau poate fi utilizat nemijlocit numărul și codul deținutului conform dosarului personal. Acest cod va fi păstrat pe parcursul întregului experiment. În paralel în codul atribuit se marchează:

- 1) **caracteristicile de bază ale deținutului.** De exemplu, prin diferiți indicatori, se identifică vârsta, starea civilă, naționalitatea;
- 2) **caracteristicile specifice penitenciare.** De exemplu, prin diferiți indicatori se identifică tipul de infracțiune, prezența calităților de lider, orientarea pozitivă, negativă sau neutră a acestuia, apartenența la subcultura criminală.

Ulterior codificăm interacțiunile dintre deținuți prin semne care vor fi utilizate în cadrul observării pentru a înregistra contactele și mesajele utilizate de deținuți în cadrul comunicării. De asemenea, hașurăm cu aceeași culoare spațiile care corespund deținuților care comunică între ei și corespunde stratificării neformale (informația se completează în baza datelor din dosarele deținuților și în baza psihodiagnosticului obligatoriu realizat de către psihologul din cadrul instituției penitenciare).

II. După finalizarea lucrului de pregătire am promovat observațiile nemijlocite asupra grupului de deținuți și a modului lor de interacțiune și comunicare. O atenție deosebită trebuie să acordăm înregistrării datelor, faptelor și fenomenelor observate. Anume de această etapă și de calitățile observatorului, a spiritului de observație și profunzimea observării va depinde calitatea materialului. De exemplu: cine la cine se adresează, cum se adresează, cine, ce și cum răspunde la această adresare, reacțiile și orientările sociale, reacțiile de răspuns sau tendința adresatului de a evita comunicarea, sau, din contra, provocarea/blocarea diferitor situații de interrelaționare și comunicare.

O caracteristică semnificativă prin care se poate aprecia actul comunicării este intensitatea acesteia, care determină poziția subiectului în cadrul comunicării de grup. De aceea, se înregistrează în spațiile respective numeric interacțiunile dintre subiecții respectivi. În așa mod, o să identificăm comunicarea de fon, superficială, întâmplătoare, ocazională, stabilă, permanentă și dominantă (se va aplica legenda: codificarea prin puncte, linii subțiri, îngroșate, întrerupte, de diferită culoare în funcție de intensitatea emoțională și orientarea pozitivă sau negativă a acestora).

Anume în acest mod vom putea identifica trăsăturile specifice ale comunicării carcerale, care este deghizată de către deținuți mod conștient și intenționat pentru a induce în eroare personalul penitenciarului și de a ascunde provocatorii și liderii de opinie care instrumentează comunicarea și acțiunile criminale și, în acest mod, distorsionează procesul de resocializare și corectare a deținuților. În sociomatriță pot fi indicate și contactele externe ale grupului: cu alți deținuți, grupuri de deținuți, colaboratori, persoane civile.

III. Al treilea element procedural este exprimarea contactelor prin intermediul completării comunicogramei. Observațiile se fac utilizând tehnica „cadrului oprit”. Fixarea evenimentelor se face cu o anumită regularitate și frecvență și aceasta permite identificarea dinamicii comunicaționale grupale. Mai jos prezentăm indicatorii care au fost observați și înregistrați.

Parametrii comunicării	Formele expresive de manifestare a interacțiunilor comunicaționale
<p>Comunicarea emoțională pozitivă. Indicatorii ai atractivității și gradul de satisfacție în cadrul comunicării. Gradul de integrare în cadrul comunicării.</p>	<p>I. Contactul fizic pozitiv: 1.1. Manifestă contact fizic pozitiv deschis: privire directă în ochi, zâmbet binevoitor; 1.2. Manifestă contacte fizice prietenești: atingeri ușoare, bate pe umăr, bate palma, împinsături prietenești; 1.3. Tinde spre minimalizarea distanței sociale în situații de comunicare. De exemplu, atunci când dă mâna se apropie cu corpul sau se apropie când spune ceva.</p> <p>II. Contactul emoțional și verbal pozitiv: 2.1. Oferă sfaturi, transmite anumite informații; 2.2. Manifestă acord în cazul cerințelor cinstite; 2.3. Stimează independența altora; 2.4. Exprimă considerații constructive; 2.5. Susține sau avansează statutul altora; 2.6. Evită exprimările categorice în apreciere; 2.7. Folosește laude și încurajarea; 2.8. Exprimă deschis trăirile sale; 2.9. Manifestă solidaritate cu poziția altora; 2.10. Cere sfatul și susținerea din partea altora.</p>
<p>Situații emoționale negative. Indicatori ai insatisfacției și dezintegrării în cadrul comunicării.</p>	<p>III. Contactul fizic negativ: 3.1. Privește provocator, de sus, cu neîncredere; 3.2. Se ține tensionat, menține poziții închise, tinde să ocupe cât mai puțin loc în spațiul fizic și social; 3.3. Exprimă deschis insulte și amenințări în adresa altor persoane;</p> <p>IV. Emoțională și verbală negativă: 4.1. Demonstrează indiferență față de interlocutor și comunicare; 4.2. Înaintează cerințe și pretenții neadecvate. Manifestă agresivitate, demonstrează puterea fizică și superioritate, intoleranță față de alte persoane sau opinia acestora; 4.3. Etichetează și atribuie calități negative altor persoane; 4.4. Preferă un ton aspru și tăios de comunicare, folosește cuvinte necenzurate, ocară, blesteme, amenințări în adresa altora; 4.5. Tinde să limiteze sau să controleze acțiunile altora; 4.6. Evită comunicare și contactul altor persoane, tinde să fie în singurătate; 4.7. Minte și simulează; 4.8. Manifestă lipsă de respect față de alt interlocutor; 4.9. Refuză ajutorul. 4.10. Ordonă și interzice.</p>

Observarea a fost organizată și promovată în cadrul Instituției Penitenciare nr. 11 din municipiul Bălți. Am consultat psihologul și asistentul social din cadrul penitenciarului și am stabilit grupul de deținuți care va fi supus observării. Inițial am analizat dosarele personale ale deținuților incluși în detașamentul nr. 7, în total 20 de deținuți. Din dosare am identificat trăsăturile generale ale eșantionului, cum ar fi: vârsta, tipul de infracțiune și orientarea socială (negativă, neutră, pozitivă), cu calități de lider, autsaideri. În baza acestor indicatori a fost codificat fiecare deținut pentru a facilita procesul observării.

Per ansamblu pe eșantion am identificat: 8 deținuți / (35%) cu orientare socială negativă, 5 deținuți / 25% cu orientare neutră; și 7 deținuți / 40% cu orientare socială pozitivă. Toți reprezentanții eșantionului sunt de genul masculin, cu vârsta cuprinsă între 22-47 ani. La trei din cei 20 de deținuți sunt prezente trăsături puternice de lider. (09, 11, 02) și la un deținut sunt slab manifestate calități de lider. Printre cei cu trăsături de lider sunt trei cu orientare socială negativă, un lider cu orientare socială pozitivă. Fiecare deținut a primit un cod respectiv trăsăturilor generale menționate mai sus, care s-a respectat pe tot parcursul cercetării și a fost necesar pentru a facilita procedura observării și înregistrării datelor.

Observarea a fost promovată în cadrul orelor de plimbare care au loc zilnic conform unui orar prestabilit și avizat de administrația penitenciarului. Observarea în alte condiții nu este posibilă din cauza regimului de detenție și a regulamentului de executare a pedepselor privative de libertate. În timpul observării erau administrate instrumentele prezentate mai sus, care au permis înregistrarea detaliată a informației și a datelor. Observarea a durat o lună de zile, câte o oră în fiecare zi, cu excepția zilelor de odihnă. Observarea a fost promovată din spațiul menit pentru supraveghere la care deținuții nu au acces. Aceasta a permis să se colecteze informații relevante și veridice vizând comunicarea în cadrul grupului de deținuți.

În rezultatul analizei sociogramelor și a comunicogramelor, am obținut următoarea schemă a comunicării în cadru grupului de deținuți.

Observarea promovată asupra grupului de deținuți și interpretarea cantitativă a informațiilor a permis evidențierea următoarelor caracteristici ale comunicării în cadrul grupului de deținuți:

- Comunicarea neformală zilnică sau de rutină se produce în cadrul a trei subgrupuri neformale. În cadrul primului grup sunt integrați deținuții cu orientare socială pozitivă, iar comunicare este gestionată în formă stelară. Liderul comunică direct cu toți membrii subgrupului și militează pentru interesele acestora. Liderul acestui grup este deținutul cu codul 11⁺. Comunicarea în cadrul subgrupului poartă un caracter deschis, onest și adecvat situațiilor. În acest cerc de comunicare sunt cuprinși 9 deținuți (45%) din cei 20 supuși observării.
- Al doilea cerc al comunicării este înregistrat în cadrul grupului doi compus din 6 deținuți toți cu orientare socială negativă. În acest caz comunicare se realizează în formă de ciorchine. Liderul grupului este aproape invizibil, se află în umbră și nu menține legături cu toți membrii grupului. La prima vedere, se pare că funcția de lider este preluată de alți doi deținuți, care de fapt mențin legătura dintre lider și ceilalți membri ai grupului.
- Al treilea grup este compus din trei deținuți cu orientare socială negativă. Acest grup manifestă un nivel înalt al conflictualității. Inițiativa în comunicarea conflictuală îi aparține liderului de grup cu orientare negativă.
- În cercul comunicării de grup nu sunt implicați aproape deloc doi membri ai grupului de deținuți. Unu dintre ei este nou venit și interacțiunile grupului cu el sunt foarte specifice și rezervate/atente. Asupra lui nu sunt orientate careva fluxuri comunicaționale negative. Al doilea deținut nu intenționează să mențină orice contact comunicațional cu ceilalți. Tinde să se izoleze.
- Referitor la comunicarea din mediul penitenciar, deținuții întâmpină dificultăți în comunicarea cu familia și în comunicarea cu ceilalți deținuți. Unii deținuți susțin că au probleme în a comunica cu administrația penitenciarului. Personalul închisorii susține că deținuții au dificultăți în ceea ce privește comunicarea cu personalul și administrația închisorii (42%).
- Cel mai greu deținuții se adaptează la separarea de rude, dar și la partenerul de celulă, chiar și la personalul închisorii. La fel, și angajații penitenciarului susțin că cel mai greu deținuții se adaptează la regimul închisorii (38,55%) și la separarea de rude.
- Tatuajul reprezintă o parte a comunicării carcerale și reflectă gradul de integrare a deținuților în cadrul comunicării carcerale, iar 60% din deținuții confirmă prezența tatuajelor pe corp, acestea fiind arătate, de cele mai multe, ori cu mândrie „uite ce am avut curaj să-mi fac”, iar de către femei sunt practic ascunse, din motive necunoscute, acest lucru fiind confirmat și de către colaboratorii penitenciarului.
- Deținuții confirmă că situația în care se află nu este tocmai una dintre cele mai bune și consideră că aceasta ar putea fi îmbunătățită în mare parte doar de eliberare, sau apelul către psiholog sau asistentul social. Acest lucru ne vorbește despre aceea că psihologul este văzut în penitenciar ca o persoană de resursă, ca un sprijin pentru deținuți atunci când aceștia se află în situații dificile, acest lucru fiind confirmat și de către angajații penitenciarului.
- Marea majoritate a deținuților confirmă faptul că comunicarea carcerală și-a lăsat amprentă asupra personalității lor, acest lucru fiind confirmat și de către colaboratorii penitenciarului, astfel deținuții și-au schimbat atitudinea față de viață, însă nu într-un aspect favorabil, întrucât majoritatea afirmă că au devenit mai duri și neînfricați în fața durerii. Totodată, au și învățat un limbaj specific mediului carceral, care îi și deosebește de cei aflați în libertate și, de cele mai multe ori, datorită acestui limbaj specific sunt stigmatizați de societate.

- Atât deținuții, cât și colaboratorii afirmă clar că comunicarea în detenție își are specificul său și că este un limbaj nou, necunoscut noilor veniți. Iar aceștia trebuie să-l învețe dacă vor să se încadreze în cadrul grupului.
- Deținuții afirmă că comunicarea dintre ei și membrii celulei este bună sau satisfăcătoare, doar că uneori pot apărea și neînțelegeri, astfel bărbații rămân a fi mai mulțumiți de calitatea comunicării între membrii celulei decât femeile.
- În ceea ce privește modul de exprimare, bărbații susțin că, de obicei, spun ceea ce știu cu siguranță, deoarece în penitenciar trebuie să porți răspundere pentru tot ce faci și spui alții, pe când femeile au tendința de a nu spune nimic, astfel ocolind apariția problemelor sau pot spune doar ceea ce simt sau știu, acest fenomen este determinat de specificul comunicării carcerale.
- Zvonurile reprezintă o componentă specifică a comunicării carcerale cu influențe multiple asupra deținuților și chiar și a colaboratorilor, iar în ceea ce privește zvonurile în penitenciar, deținuții afirmă că nu îi afectează prezența acestora, însă unii susțin că, de cele mai multe ori, îi sperie. Colaboratorii susțin că zvonurile apar din lipsă de informație și că, de cele mai multe ori, influențează negativ asupra deținuților și îi duc în eroare.
- Deținuții consideră că prin intermediul comunicării din penitenciar trec „școala vieții” alții susțin că penitenciarul a fost ca o lecție de viață pe care nu și-ar dori s-o repete.
- Cel mai frecvent subiect al comunicării în penitenciar atât printre femei, cât și printre bărbați rămâne a fi totuși eliberarea și familia sau sănătatea. Acest lucru este confirmat în totalitate de către personalul închisoriilor.
- Atunci când întâmpină dificultăți în cadrul comunicării povestesc despre aceasta psihologului, aceasta demonstrând faptul că ei au sprijin în persoana acestuia și sunt predispuși spre colaborare cu el. Alții tind să țină în secret neplăcerile și mai puțini povestesc despre aceasta rudelor.
- Majoritatea susțin că în luarea deciziilor se conduc doar de propria opinie, însă unii pot fi ușor influențați și de către opinia altor deținuți sau de sfatul personalului.

Studiul promovat ne-a demonstrat valențele negative ale comunicării carcerale și impactul acestora asupra deținuților și, într-o măsură mai mică, chiar și a colaboratorilor. Comunicarea carcerală, purtând un caracter deghizat, ascuns, ferit de ochii colaboratorilor influențează destul de vădit asupra tuturor deținuților indiferent de gen, vârstă și crima comisă. Deținuții pot alege câteva comportamente în cadrul comunicării carcerale și anume:

- comportamentul și comunicarea agresivă, care se caracterizează prin rezistența deschisă la comunicarea din penitenciar, astfel deținutul poate manifesta limbaj sau comportamente agresive îndreptate spre alți deținuți sau chiar angajații penitenciarului ori spre propria persoană;
- comportament defensiv (de retragere) care se manifestă prin izolarea deținutului față de comunicarea cu ceilalți, el construindu-și o lume imaginară unde încearcă să se refugieze;
- comportamentul de consimțire prin care deținutul se conformează pasiv la comunicarea carcerală și aderă la aceasta doar în manieră formală, astfel încât să nu atragă sancțiuni suplimentare;
- conduita de integrare, care se caracterizează prin aceea că deținutul aderă activ la comunicarea carcerală și relaționează cu ceilalți. Această conduită e mai vizibilă, mai ales, la deținuții condamnați pe termene lungi și cu statut înalt în cadrul subculturii criminale.

Astfel putem afirma că în mediul carceral, comunicarea își are specificul său și, mai mult ca atât, ea lasă o amprentă foarte mare asupra personalității deținuților, căci nimerind în mediul detenției, deținuții sunt nevoiți să învețe acest limbaj specific, care-i diferențiază

de persoanele de după gratii. Condiția detenției este un nou factor care influențează comunicarea carcerală. Detenția este considerată, în lumea hoților, un fel de școală înaltă, unde aceștia învață metode noi de comunicare, comportament, întemeiază relații interpersonale durabile, leagă tovarășii trainice și pun la cale loviturile pe care le vor da împreună. În același timp, cei prezenți aici își adaptează limbajul situației lor sociale. Într-un cuvânt, lumea detenției reprezintă un mediu oarecum autonom din punct de vedere lingvistic. Acest mediu este foarte deschis spre inovație și care din ce în ce mai mult își manifestă tendința de a intra în prim-planul atenției noastre fie direct, fie prin intermediul unor fenomene colaterale, precum muzica, reclamele, micile alunecări argotice pe care le au unele vedete de televiziune sau chiar oficialități din zona politicului. Fără îndoială, comunicarea carcerală devine din ce în ce mai mult o marcă a unei lumi aflate în plină tranziție spre o comunitate în care păturile sociale marginalizate și-au găsit o expresie individualizatoare în ceea ce am putea numi cultura underground.

Bibliografie:

1. Florian, Gheorghe. Fenomenologie penitenciară. București: Ed. Oscar Print, 2003. 324 p.
2. Florea, Răzvan. Penitenciarul-o lume paralelă. In: *DPM ONLINE ziarul Liceului Economic Alba Iulia* [<http://alba-iulia.reporterdeliceu.ro/>]
3. Pop, Octavian. Mediul penitenciar și implicațiile acestuia asupra personalității condamnatului. Timișoara: s.n., 2003. 176 p.
4. Rusu, Oleg. Generalități privind evoluția și conținutul subculturii criminale. In: *Științe socio-umanistice*, 2007.
5. Serea Adela. ș.a. Ghid de educație nonformală pentru persoanele aflate în detenție. Asociația Alternative Sociale. Iași: ș.n., 2006. 178 p.
6. Tomescu, Domnița. Argoul în limba română actuală, argoul în mediul detenției, Constanța 2011.
7. Zaharia, Victor; Pistrinciuc, Ghid juridic și de bune practici pentru personalul care lucrează cu copii aflați în detenție. Chișinău: „Bons Offices” SRL, 2012. 96 p.